

ամփոփումն է: Էջ 351-353 «Համառոտագրութիւններ»: Էջ 354ով կը սկսի «Ուսումնասիրութեան մէջ օգտագործուած զբոյցներ, առակներ, խրատներ ցանկ եւ ծանօթագրութիւններ»: Էջ 370ով կը սկսի «Քնարերի ծանօթագրութիւններ»: Ասկէ վերջ կը արուի «Օգտագործուած ձեռագրերի ցանկ եւ նկարագրութիւն» (Թուով 88 ձեռագիր): Վերջապէս «Օգտագործուած զբաղանդութեան ցանկ», «Զբոյցների ալրբեանկան ցանկ», «Անուանացանկ», «Քառարան» եւ մանրամասն «Տնօնողակութիւն» ու կ'աւարտի այս գնահատելի եւ արժէքաւոր աշխատութիւնը: Մաղթենք որ Տիկին Արմէնուհի Սրապեան ձեռք զարկէ զբոյցներու զիտահամատեան հրատարակութեանը, քանի որ ինք այս աշխատութեամբ՝ անուրանալի կերպով ձեռնահաս է նման գժուար գործի մը զխոնակնապէս կատարման համար: Գործը անտարակոյս գժուար եւ բազմաշխատ գործ է. որով կարիք ունի փորձ եւ կարող զիտաշխատողի, որպէսին է զխոնական բանասէր Տիկին Արմէնուհի Սրապեան:

* * *

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԽՐԱՏԻ ԽԵՒԱՐԱՅ ԻՄԱՍՏՆՈՅ: Գիրք առաջին, աշխատասիրութեամբ Արտաշէս Ա. Մարտիրոսեանի: Երեւան, 1969, իրատարակութիւն Մաշտոցի ամուսն Մատենադարանի: Լարակազմ, ուրաձալ, էջ 364:

Երեսասարգ եւ մեղուաջան բանասէր՝ Արտաշէս Մարտիրոսեան մեղի կը արածազրէ բնորդ աշխատութիւն մը, իր այս հատորով: Հատորը կը սկսի «Որեկարի հատորը եւ նրա սղբերները» հատուածով, զբոյցը եւ նրա սղբերները՝ հատուածով, որ կը յիշուի իրաւամբ թէ Որեկարի զբոյցը մեղի ծանօթ Արեւելքի հնագոյն երկուցրոյցներէն մին է: (Միւսը՝ Գիլգամէշի վէպը):

Որեկարի զբոյցը ժամանակ մը նոյնացուած էր կամ խոնոնուած Եզրբոսի անուան հետ: Սակայն, գործը իբր «Պատմութիւն Խիկարայ», հայերէն արդէն հրատարակուած կը գտնենք 1708ին: «Դա Որեկարի

անունով զբոյցի ամենահին հրատարակութիւնն է» (էջ 16), կ'ըսէ Մարտիրոսեան: Իրեն կը պարտինք զգործին եւրոպական մատենագիտութեան հետ նաեւ հայերէն մատենագիտութիւնը:

Որեկարի զբոյցին ամենահին հայերէն ձեռագիր օրինակը պահուած է Երեսանի Մատենադարանին թիւ 2961 ժողովածուին մէջ, 1321ին գրուած, Մխիթար Անեցի զրչին: Մնացեալ օրինակութիւնները Ժեզարէն կամ անկէ վերջ կատարուած են: Գրչի օրինակներ կան, որոնք Ժե-ԺԶ. դարէն կարելի ըլլայ նկատել: Իմ հաւաքման մէկ օրինակը 1526էն է:

Մարտիրոսեան կը հաւատէ որ գործին «Առաջին թարգմանութիւնը կատարուել է Ը. դարում՝ Ստեփանոս Սիւնեցու, իսկ երկրորդը՝ ԺԷ. դարում, Ստեփանոս Լեհացու կողմից» (էջ 44):

Հեղինակը կու տայ ռուսերէն եւ Ֆրանսերէն ամփոփումը սկզբնաձեւին: Անկէ վերջ՝ կու տայ զանոյն արարակներու բնագրերու զիտական հրատարակութիւնը, նաեւ Հայ-գիշազերէն խմբագրութիւնը: Վերջապէս՝ «Աղիւսակներ, Աղբերներ» եւ այս շահեկան հատորը կը վերջնայ: Մարտիրոսեան լաւ գործ մը՝ բնորդ կերպով կատարած է:

Հոս դուցէ աւերող ըլլայ յիշել որ Մարգարէ Արճիշեցիէ գրուած ծանօթ 1526 թուականով օրինակ (յիշուած այս հատորին էջ 360ի վրայ), կը պատկանի ԱԲ տարրերակ խումբին:

* * *

ՊԵՏՐՈՍ ՂԱՓԱՆՅԻ: Գրեց՝ Տիկին Շուշանիկ Նազարեան: Երեւան, 1969: Լարակազմ, ուրաձալ, էջ 442:

Շուշանիկ Նազարեանի վաստակաւոր զրչին կը պարտինք «Պատմութիւն Ծարման Մանկան», «Յովհաննէս Կարնեցիի Տաղարան», «Պապոսար Դպր» (Աս. Մնացականեանի հետ) արժէքաւոր հատորները:

Տիկին Նազարեան «Պետրոս Ղափանցի» ԺԸ. դարու հայ դասական բանաստեղծու-

Թեան նշանաւոր դէմքերից մէկն» համարելէ վերջ, կ'աւելցնէլ ցաւով որ անոր կեանքի եւ դործունէութեան մասին, զբժարախաւար, որեւէ աղբիւր մտլ չի հասնլ: Ըստ հեղինակին, «ծնուել է հաւանարար 1600ական թուականներէ վերջին կամ 1700ական թուականներէ սկզբին» (էջ 5): Արդարեւ, Տիկին Նազարեանի կենսագրական տեղեկութիւնները հաղիւքանի մը թուականներէ կը բաղկանան, որոնց հնագոյնը 1753էն առաջ չէ: Զարմանալի ու անհասկնալի է այս լուսթիւնը Պետրոս Ղափանցիի մասին, որ թէ' լաւ ծանօթ էր իր դարուն եւ թէ' ժամանակակիցներէն յիշատակուած:

Տիկին Ծուլանիկ Նազարեանի ջանքերը թէ՛ն ապարդիւն կ'անցնին Պետրոս Ղափանցիի կենսագրութեան ցարդ ծանօթ մասին նոր բան մը աւելցնելու, այնուհանդերձ սքանչելի կերպով ու մանրակրկիտ կը ներկայացնէ Ղափանցիի մեծարժէք գրական վաստակը: Ինչպէս յարզելի հեղինակը նշանակած է (էջ 17), 1920ին խանդավառութեամբ այս մասին դրած եմ Նիւ Եորքի «Հայաստանի Կոչնակին» մէջ: Հոս աւելցնեմ որ իմ աշխատութիւնս կը պարունակէր Երկրորդ մաս մը, որ Ղափանցիի տաղերը կը ներկայացնէի հարկ եղած անդրադարձումներով: Կոչնակի խմբագրութիւնը, սակայն, աւելորդ նկատեց այդ մասը եւ չհրատարակեց, եւ դժոցաւ աշխատութեանս առաջին մասով: Կէս դար վերջ, ա՜հ կը կատարուի Ղափանցիի դործերուն հրատարակուած ըլլալու ցանկութիւնս, շնորհիւ շնորհալի Տիկին Ծուլանիկ Նազարեանի աշխատանքներուն: Հեղինակը շատ լուրջ վերլուծումներ կուտայ, որոնցմէ՝ կրօնական աղատատենչ երգերու, տաղերու եւ շարականներու մասին բուռածները՝ շատ արժէքաւոր եւ շահեկան գտանք: Ասկէ վերջ Պ. Ղափանցիի տաղերուն վերլուծումը մեծապէս գնահատելի եւ յաջող աշխատանք է:

Տիկին Նազարեան այս հատորով վերադառնի կը հրատարակէ Ղափանցիի 54 բնորոյի տաղերը, 49 երկեակներ եւ քա-

ռեակներ, ինչպէս նաեւ ձայնանշանաւորներ: Էջ 367-ով կը սկսի «Ծանօթագրութիւններ» եւ Դիտորութիւններ» ընդարձակ մասը, մանրատու տպագրուած: Թիւ 2 ծանօթագրութեան մէջ Ղափանցիի տաղերուն 1772ի տպագրութեանէն վերջ՝ Թէոզելիէ համաձայն՝ 1773ին ալ տպագրուած ըլլալը կը յիշուի: Տիկին Նազարեանի չէ յաջողութիւն 1773ի տպագրութեան դոյնութիւնը հաստատուած: Ինքս ալ, 1918ին, երբ քանի մը ամսով Կ. Պոլիս էի, նման բան մը լսած ըլլալս կը յիշեմ (դուցէ Ա. Ալազայսեանէն կամ Հր. Ասատուրէն)՝ սակայն երբեք կարելի չեղաւ 1773ի հրատարակութիւնը գտնել կամ տեսնել: Հաւանարար սխալ է, եւ 1773ի հրատարակութիւնս դոյնութիւնն չէ ունեցած:

Ռուսերէն ամփոփումէ, ցանկերէ վերջ կ'աւարտի այս ընտիր դործը:

Հոս կ'ուզէինք աւելցնել որ Ղափանցիի բանաստեղծութիւններէն զատ՝ կ'երեւի թէ՛ դրած է նաեւ Քարոզներ, դուցէ ո'չ բաղմաթիւ: Մեզի ծանօթ է միայն 649 մը, Երեսուղէ մէկ մեր վանքին թիւ 549 ձեռագիր Քարոզներէն մէջ, դրուած ԺԹ. դարուն, որուն էջ 73ը ունի «Քարոզ ի վերայ Փրկչաւանդ ողջունի, շարագուղեալ քաղցր ոճի ի Պետրոսէ ձերունազարդ եպիսկոպոսէ Ղափանեցոյ»: Կը սկսի «Ամենեցուն ճարտարապետն Աստուած...» (Յուրան Պողարեան Եպիսկոպոս):

Պետրոս Ղափանցիի տաղերէն օրինակներ կան նաեւ Վիեննական Մխիթարեանց թիւ 740 ձեռագիր Տաղարանին մէջ, զբրուած Կարին, 1800ին, Կարապետ տիրացուէ: Էջ 8ա. «Վայոց ձորն է Հայաստան աշխարհին», Նազարեանի թիւ 1 երկեակը:

Էջ 10ա. «Ի քո անհուն եւ յորտառտ ոգորմութիւնդ յուսալով», որ «սոս Տէր Յիսուս» խորհրդեալ կրօնական տաղ մը ըլլալուն՝ Նազարեանն չէ հրատարակած:

Էջ 10բ. «Ներբամանից պիտոյ է նիւթ մատաքս ունել» սկիզբով, որ հրատարակուած է Նազարեանի իբր թիւ 43:

Էջ 11ա. սկիզբէն թերի.

«Վարդն ու շուանըն շաղամած, Եւ մանուշակն անտառաց»: